

ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Σύντομο κατατοπιστικό σημείωμα Στάση Εύξεινάδη

./.

1.- ~~Πα~~ ποντιακά τραγούδια είναι τραγούδια δημοτικά και λιανοτράγουδα, που τραγούδησαν οι Έλληνες του Εύξεινου Πόντου, αυτοί που έζησαν στα παράλια του και στην ενδοχώρα επί τρεις χιλιάδες περίπου χρόνια. Οι Έλληνες αυτοί είναι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων. Ο αποικισμός Ελλήνων από την Ελλάδα στον Πόντο άρχισε τον 8ο π.Χ. αιώνα. Συνεχίστηκε όμως ο αποικισμός αυτός και κατά τους επόμενους αιώνες.

Κατά την αρχαιότητα και μέχρι τη Ρωμαϊκή κατάκτηση (64 π.Χ.) η κρατική οργάνωση στον Εύξεινο Πόντο πέρασε από δύο στάδια. Κατά το πρώτο στάδιο κάθε πόλις στον Πόντο αποτελούσε ξεχωριστό κράτος. Κατά το δεύτερο στάδιο όλες οι πόλεις αποτέλεσαν έναίτο κράτος - βασίλειο. Ήταν η δυναστεία της βασιλείας των Πιθριδατών. - Με την Ρωμαϊκή κατάκτηση οι Έλληνες του Πόντου απολάμβαναν προνομιακής μεταχειρίσεως από απόψεως αυτοδιοικήσεως. Οι ρωμαίοι άσκησαν υποτυπώδως την κρατική έξουσία στις περιοχές του Εύξεινου Πόντου. Αυτό είχε ευεργετική σημασία για τον ελεύθερο βίο των έλληνο-ποντίων. - Στη Βυζαντινή περίοδο ο Πόντος αποτελούσε θέμα (έπαρχια) του Βυζαντινού κράτους. - Κατά την διάρκεια της τουρκοκρατίας οι πόντιοι αντιστάθηκαν ψυχικά και κράτησαν την θρησκευτική τους πίστη και τις εθνικές παραδόσεις. - Οι πόντιοι ξεριζώθηκαν από τις προαιώνιες έστίες τους τό 1920-22 και έγκυαταστάθηκαν στην Ελλάδα.

2.- Η χώρα του Εύξεινου Πόντου είναι απομεμακρυσμένη στα βάθη της ανατολής. Είναι χώρα όρεινή κυρίως. Πρό παντός οι όρεινοι πληθυσμοί (ιδίως η περιοχή της Κατσούκας) δεν υπέστησαν ξένες επιδράσεις. 'Αλλά η πίστη όλων των Ελλήνων του Πόντου στις εθνικο-θρησκευτικές παραδόσεις τους ήταν βαθειά. 'Εξ άλλου όλοι οι Έλληνες είναι προσηλωμένοι στις παραδόσεις. Για τους λόγους που είπαμε, οι πόντιοι κράτησαν σταθερά τις αρχαίες ελληνικές παραδόσεις. Αυτό αποδεικνύεται ιδιαίτερα από τό περιεχόμενο των ποντιακών τραγουδιών.

3.- Τα ποντιακά τραγούδια έχουν αρχαιοπρεπο ύφος. Το τραγικό στοιχείο δεν λείπει επίσης από αυτά. 'Εξ άλλου πολλά από αυτά διέπονται από πνεύμα ήρωικό και άλλα είναι πολύ αισθηματικά. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά συναντά κανείς στους αρχαίους ελληνικούς μύθους, στις ραψώδες, στα είδύλλια κλπ.

4.- Θα παραθέσωμε κατωτέρω ένδεικτικά μερικά ποντιακά τραγούδια και θα διατυπώσωμε συντομώτατες παρατηρήσεις μπροστά από τό καθένα σάν μιά μικρή εισαγωγή.

α)- ΤΗ ΤΡΙΧΑΣ ΤΟ ΓΕΦΥΡ'

Ο όρος " Τρίχα " έχει συμβολική σημασία. Συμβολίζει τις δυσχέρειες πού αντιμετώπιζε ο πρωτομάστορης για τήν θεμελίωση του γεφυριού. Δεν μπορούσε νά τό στερλώση ποτέ. Όλη τή μέρα τό έχτιζε και τό βράδυ τό γεφύρι γιρεμιζόταν, σάνα κρεμόταν από μιά τρίχα. Για τό γεφύρι αυτό ή λαϊκή φαντασία δημιούργησε ένα θρύλο. Υπήρχε στά θεμέλια καιό δαιμόνιο. Αυτό γιρέμιζε κάθε νύχτα τό γεφύρι. Τό δαιμόνιο ζητούσε από τόν πρωτομάστορη μιά θυσία, για νά πάψη νά γιρεμιζή τό γεφύρι. Ο πρωτομάστορης έταζε στό δαιμόνιο πολλές προσφορές και θυσίες, όμως ένείνο ήθελε μιά τραγική θυσία, πού ήταν ή θυσία τής γυναίκας του πρωτομάστορη. Η γυναίκα του πρωτομάστορη μέ τήν θέλησή της προσφέρεται θυσία στό δαιμόνιο, μόνο και μόνο νά στερεωθή τό γεφύρι, πού θα έξυπηρετήση πολύ κόσμο, αλλά και νά μή προσβάλλη τήν αξιοσύνη, τήν τέχνη του άνδρος της.

Η θυσία τής γυναίκας του πρωτομάστορη θυμίζει άρχαίες ελληνικές τραγωδίες.

Σή γέφυραν, σή γέφυραν, σή τρίχας τό γεφύρι,
~~Όλεν τή μέραν έχτιζαν κι' από βραδύς χαλάουτον.~~

Χίλιοι μασφόροι έχτιζαν κι' έξήντα μαθητάδες.

"Όλεν τήν μέραν έχτιζαν κι' από βραδύς χαλάουτον.

- Ντό δεΐς με πρωτομάστορα, νά χτίζω τό γεφύρι σ' ;
- "Αν δίγω σε τόν κύρη μου, άλλο κύρην πά κι' έχω.
- Ντό δεΐς με πρωτομάστορα, νά χτίζω τό γεφύρι σ' ;
- "Αν δίγω σε τή μάνα μου, άλλο μανίτσαν κι' έχω.
- Ντό δεΐς με πρωτομάστορα, νά χτίζω τό γεφύρι σ' ;
- "Αν δίγω σε τήν Κάλη μου (γυναίκα μου) καλύτερην εύρήνω.
μέ χελιδόνια μένυσεν, μ' άηδόνια καλομέντσεν,
Σάββαν νά πάη σό λουτρόν, τήν Κερειήν σόν γάμον,
και τήν Δευτέραν τόν πουρνόν άδά νά εύρησιάται.
- Κόρ' κεί σόν μαύρον ποταμόν έρροϋξεν τό σκεπάρι μ',
κός' αν βουτάς και παίρ' τς άτο, είσαι τ' έμόν ή κάλη.
Σεράντα όργυάς έβούτηξεν και μέ τήν τραγωδίαν,
κι' άλλα σεράντα βούτηξεν μέ τήν μοιρολογίαν.
- "Άμον τρομάζ' τά γόνατα μ', νά τρομάζ' τό γεφύρι σ',
κι' άμον ντό τρέχνε τά δάκρυα μ', νά τρέχνε οί διαβάται.
- Ευχέθ' κόρη, ευχέθ' κόρη, ευχέθ' μή καταρᾶσαι,
είς αδελφούς σήν ξενητειάν, θα έρχουν και διαβαΐνε.
- Κι' άμον ντό ~~τίθεν~~ τά γόνατα μ', νά στένη τό γεφύρι,
κι' άμον ντό στέκνε τά δάκρυα μ', νά στέκνε οί διαβάται.
Κι' άρ κι' πονᾶ τά κάλλια μου, κι' άρ κι' πονᾶ τήν όφι μ',
πονᾶ και κλαίω τό πουλί μ' ντ' έφένια κοιμισμένον.

β) Τ' ΟΡΦΑΝΕΣΣΑΣ ΤΟ ΝΥΦΟΠΑΡΜΑΝ

Είναι τραγούδι του γάμου - τό νυφόπαρμαν, δηλαδή τό πάρσιμο τῆς νύφης. - Πρόκειται ὅμως γιά εἰδικό νυφόπαρμα, γιατί τό τραγούδι αὐτό τραγουδιέται στήν περίπτωση νύφης ὀρφανῆς ἀπό πατέρα.

Τήν ὥρα πού θά βγάλουν τή νύφη ἀπό τό πατρικό της σπίτι, θυμάται αὐτή τό νεκρό πατέρα της καί κλαίει. Ἐξ ἄλλου πρεῖς μέρες τήν στολίζουν καί δέν τήν στεφανώνουν, ἐπειδή ἀκριβῶς λείπει ὁ πατέρας της. Στέλλουν τότε στό κάτω κόσμο εἶδηση καί παραγγέλλουν τόν πατέρα της νά ἔρθη στό γάμο τῆς κόρης του. Ἐκεῖνος ἀκούει τήν εἶδηση καί προκαλεῖ τόν χάροντα σέ ἀγώνισμα πάνω στό μαρμαρένιο ἀλώνι. Ὅμως ἀπό τό χαροπάλεμα νικητής βγαίνει - ὅπως πάντα - ὁ χάροντας. Καί τότε ὁ νικημένος ἀπό τόν χάροντα πατέρας τῆς ὀρφανῆς κόρης, πού παντρεύεται στόν ἐπάνω κόσμο, στέλνει ἕνα μήνυμα: " Δέν μπορῶ ἐγώ νά βρεθῶ στό γάμο τῆς κόρης μου, γι' αὐτό παρακαλῶ τούς καλοῦς φίλους νά τῆς παρασταθοῦν ἀντί γιά μένα ".

Ἡ ἀγάπη τῶν ἐλλήνων γιά τή ζωή ἀποτελεῖ πανάρχαια παράδοση. Γι' αὐτό οἱ Ἕλληνες θέλησαν νά νικήσουν τόν θάνατο. Ὁ λυράρης Ὀρφέας κατέβηκε στόν ᾅδη καί μέ τό μελωδικό παίξιμό του προσπάθησε νά νικήση τόν βασιλιά τοῦ κάτω κόσμου καί νά πάρη ἀπό ἐκεῖ τή νεκρή γυναῖκα του, γιά νά τήν φέρη ζωντανή στόν ἐπάνω κόσμο. Ἄλλά στό ποντιακό τραγούδι, πού παρατίθεται κατωτέρω, προβάλλει καί ἄλλο στοιχεῖο. Εἶναι ὁ ἱερός δεσμός ἀνάμεσα στούς γονεῖς καί τά τέκνα, τό αἶσθημα τῆς μεγάλης χαρᾶς καί εὐτυχίας, πού δοκιμάζουν οἱ γονεῖς μέ τόν γάμο τῶν παιδιῶν τους. Προβάλλει ἀκόμη καί τό στοιχεῖο τῆς φιλίας. Ἡ ἐμπιστοσύνη στήν ἀληθινή φιλία εἶναι ἀσάλευτη.

Διήμερα, τριήμερα τή νύφην παραστέννε,
φορίζν' ἄτεν, στολίζν' ἄτεν κι' ἄτέν κι' στεφανώννε,
Στείλνε σόν ᾅδη εἶδησιν τόν κύρν' ἄτ' ε παραγγήλνε,
κι' ὁ κύρ' τ'ε ἄτ' ε παίρνει εἶδησιν κι' ἐλάλεσεν τόν χάρον.
- Ἔλα χάρε, ἄς παλεύμε σόν χάλκενον τ' ἄλώνι,
κι' ἄν ἔν καί τό νικῶ σε ἐγώ, χάρε νά σάν ἐμένα,
ὄά πῶω κι' ἐγώ σή χαράν, ὄθεν ἐμέν ἐμέντσαν.
~~Εἰς τόν κάτω κόσμον ἔβηκε ὁ λυράρης Ὀρφέας, ἵνα ἀναστήσει τήν νεκρήν γυναῖκα του.~~
θά πῶω ἐλέπα τήν κόρη μ', πῶς παίρν' ἄτεν καί πῶνε.
Κι' ἄν ἔν καί τό νικᾶς με ἐσύ, χάρε ν' ἀηλί ἐμένα.
Ἐπάλεφαν-ἐπάλεφαν κι' ὁ χάρον κι' ἐνικέθεν.
Ἀκούσατε τί μένυσεν ὁ κύρ' τ'ε ἄτ' ε ἄς σόν ᾅδη.
- Ἄς τρών' καί πίν' οἱ φίλοι μου καί παραστέν' τήν κόρη μ'.

γ) ΑΚΡΙΤΑΣ

Ἐνῶ τά προηγούμενα τραγούδια δέν μποροῦν νά τοποθετηθοῦν χρονικά κατὰ τρόπο συγκεκριμένο - πάντως δέν μποροῦν νά τοποθετηθοῦν εἰς χρόνον μεταγενέστερον τοῦ ΙΙου μ.Χ. αἰῶνα - τό ἔσμα τοῦ Ἀκρίτα ἔχει συγκεκριμένη χρονική τοποθέτηση. Φυσικά ἐπακριβῆς τοποθέτησις δέν μπορεῖ

νά γίνη. Αυτό συμβαίνει με όλα τα δημοτικά τραγούδια, όπου ο ποιητής τους είναι άγνωστος. Πάντως το τραγούδι αυτό του 'Ακριτά τοποθετείται μέσα στη χρονική περίοδο από τον 6ο μέχρι και τον 11ο αιώνα μ.Χ. Είναι η περίοδος των ακριτικών αγώνων στα ανατολικά όρια σύνορα του Βυζαντίου. Οι 'Ακριτες ήταν πολεμιστές, που ζούσαν στην περιοχή των συνόρων. 'Εκεί καλλιεργούσαν τη γη και όταν ξαφνικά έφτανιζόταν ο εχθρός, άφηναν το αλέτρι και άρπαζαν το όπλο και κατατρόπωναν και απόδιωχναν τους επιδρομείς. Σ'αυτή την περίοδο δημιουργήθηκε το Βυζαντινό 'Ακριτικό Έπος. 'Υπάρχουν και άλλα ακριτικά άσματα, που αναφέρονται στο έπος αυτό. Διαλέξαμε το πιο χαρακτηριστικό.

Στο τραγούδι αυτό παρουσιάζεται ο 'Ακριτάς άμείριμος και ήσυχος, ενώ καλλιεργεί το χωράφι του συντροφιά με τα καματερά του. Ξαφνικά ένα πουλί με ανθρώπινη λαλιά τον πληροφορεί ότι οι άπιστοι πάτησαν τα σύνορα, μπήκαν στο κονάκι του, πήραν τη γυναίκα του και το πιο καλύτερο του άλογο. 'Η είδηση φυσικά τον άναστατώνει και τρέχει άμέσως στην καταδίωξη. Τους φτάνει, κάνει πόλεμο μαζί τους, τους κατανικά και παίρνει πίσω την γυναίκα του. 'Επιστρέφει άπειτα στο κονάκι του θριαμβευτής και άπαικωθεύει μεγάλο λαϊκό πανηγύρι.

Είναι μακροσκελέστατο το άσμα. Παραθέτουμε μονάχα χαρακτηριστικούς στίχους, που άποτελούν και την άρχή του τραγουδιού.

'Ακριτάς έντες έλαμνεν (άργωνε) άφια σήν ποικρέαν,
έπέγγεν κι' έρτον κι' έλαμνεν τήν ώσαν πέντε αύλακια,
έπέγγεν κι' έρτον κι' έσπερνεν έννέα κόττια σπόρον.

'Ερθεν πουλίν κι' άδόνεφεν σή ζυγονί τήν άκραν,
σκουτάι και καλοκάθεται σή ζυγονί τή μέσεν.

- 'Οπισ' πουλίν, όπισ' πουλίν, μή τρώς τήν βουκεντρέαν.
Και τό πουλίν κελά'δδεσεν μ' ανθρώπεινον λαλιαν.

- 'Ακριτά μου ντό κίθεσαι και στέκεις και περιμένεις;
Τό ένοικο σ' έχάλασαν και τήν Κάλη σ' έπαίτραν,
κι' όλον καλλίον τ' άλογο σ' στρώνε και καβαλκεύνε,
και τ' άλλα τά καθέτερα στέκνε και χλιμιντριζνε κλπ.

5) ΤΟ ΧΑΜΟΜΗΛΟΝ

Τό άσμα αυτό είναι αλυθηματικό. 'Ο λαϊκός ποιητής συνθέτει ένα διάλογο άνάμεσα σε ένα διαβάτη και ένα δέντρο. Τό δέντρο - τό χαμόμηλον - είναι μηλιά, χαμηλή μηλιά, χαμομηλιά, κοντομηλιά δηλαδή. Τα φύλλα του μαράθηκαν. Δείχνει πολύ λυπημένο και ό διαβάτης, που τό συνάντησε, τό ρωτάει γιατί μαράθηκε.

'Ο διαβάτης ρωτάει στο δέντρο, μήπως έίφασε ή ρίζα του, μήπως έμπαθε τίποτε ό καρπός του, μήπως του έσπασαν κανένα από τά κλαδιά. Και τότε τό άφυχο δέντρο με μηλιά ανθρώπινη άπαντά, ότι τίποτε άπ' όλα αυτά δεν συνέβη. Τό δέντρο έχει άλλο κα'υμό και τό έμμυστερεύεται στον διαβάτη. 'Ενας νέος με μιά νέα - λέει τό δέντρο - φιλήθηκαν στη ρίζα

του κι' ὄρκιστηκαν να μὴ χωρίσουν ποτέ. Ὅμως... τότε χωρίστηκαν καὶ τὸ δέντρο αἰσθάνεται τύψη, πονάει γιὰ τὸν χωρισμό, γιατί ἦταν μάρτυρας τὴν ὥρα τὴν εὐτυχισμένη, ὅπου δινόταν ὁ ὄρκος γιὰ παντοτεινὴ ἀγάπη, μὰ τώρα χωρίζουν:.....

- Καὶ ντ' ἔπαθες χαμόμηλον καὶ στέκει μαρεμένον;
Γιὰμ ἢ ρίζα σ' ἐδίφασεν, γιὰμ ὁ καρπὸ σ' ἔλλαν,
γιὰμ ἄς σά χαμηλόκιλαδα σ' κανέναν ἐζαλίεν;
- Νιὰ ἢ ῥίζα μ' ἐδίφασεν, νιὰ ὁ καρπὸ μ' ἔλλαν,
νιὰ ἄς σά χαμηλόκιλαδα μ' κανέναν ἐζαλίεν.
Ἐναν κορίτσ' κι' ἕναν παιδίον σὴ ρίζα μ' ἐφιλέθαν,
κι' ἐποίησαν ὄρκον κι' ὄμνισμαν νὰ μὴ ἐφτάν' χωρισίαν,
Ἄτώρα ἐχωρίζανε γιὰμ ἔχω κι' ἐγὼ κρίμαν:.....

ε) ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΔΙΑΝΟΤΡΑΓΟΥΔΑ

Ἄλλα ὡς ὀνομάζονται ὀίστιχα. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο στίχους, πού ὁ καθένας ἔχει δικό του αὐτοτελές καὶ ἀνεξάρτητο νόημα. Τὸ εἶδος αὐτὸ ὑπάρχει στὴν ἑλληνικὴ δημοτικὴ ποίηση ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα μ.Χ. καὶ ἐντεῦθεν.

Τὰ τραγούδια αὐτὰ παρουσιάζουν πολλές φορές ἀξιόλογη ποιητικὴ ἀξία. Ἐχουν λογοτεχνικὴ ὕψη συχνά. Διαίρουνται σὲ διάφορες κατηγορίες ἀπὸ ἀπόφθεως περιεχομένου. Ἐχομε ἔτσι ὀίστιχα τῆς ἀγάπης (τοῦ ἔρωτα), τῆς ξενητειᾶς, τοῦ θανάτου, εὐτράπελα κλπ.

Διαλέγομε μερικὰ ἐπιλεκτὰ ποντιακὰ ὀίστιχα.

Ἄς σ' ἄσπρα κι' ἄς σά κὸκινα εἶσαι ζωγραφισμέντσα,
καὶ μέ τὰ χάρεις τῆ θεοῦ εἶσαι τονατεμέντσα (στολγῆμῆς -

Καὶ μέ τὸ κερμέντσόπο μου, σὸν ἄδ' θά κατηβαίνω,
ἐκεῖ παραπόνέματα, ἕναν βράδον κι' μένω.

Ἄνθεμά τον π' ἔχτιζεν τῆ ξενητειᾶς τὸ δρόμον,
ρωματος (ἑλληνας) πὰ ἄν ἔτονε, νιὰ πίστ' εἶχεν, νιὰ νό-
μον.

Ἄς ἔμνε εἶνας διάβολος μέ τρία κωδωνόπα,
κι' ἐλάσκουμνε μεσανυχτί καὶ γνέφιζα κορτσόπα.

Σημ. - Τὰ ποντιακὰ τραγούδια ἀκολουθοῦν κατὰ κανόνα τὸ λαμβικὸ μέτρο-
βραχύ-μακρό, βραχύ-μακρό Ὁ στίχος εἶναι δεκαπεντασύλλαβος κατὰ
κανόνα πάντοτε. Ὁἱ ἐξαίρεσεις εἶναι ἐλάχιστες.